

David A. Gerber, *Authors of Their Lives. The Personal Correspondence of British Immigrants to North America in the Nineteenth Century* (New York: New York University Press, 2006) 422 p. ISBN 9780814731716 en Bruce S. Elliott, David A. Gerber en Suzanne M. Sinke (eds.), *Letters across Borders. The Epistolary Practices of International Migrants* (New York: Palgrave Macmillan, 2006) 315 p. ISBN 9781403971012

In de traditie van de publicatie van collecties immigrantenbrieven is een nieuwe fase aangebroken die gekenmerkt wordt door grondige theoretische bezinning over de aard, de waarde, de mogelijkheden en beperkingen van deze bron. Deze vernieuwing is voorbereid door verspreide artikelen, maar heeft nu een omslagpunt bereikt in de haast gelijktijdige publicatie van een systematische analyse van vier brievencollecties van negentiende-eeuwse Britse immigranten in Noord-Amerika door de Amerikaanse historicus David A. Gerber en een breed opgezette bundel met essays over correspondenties van migranten in andere delen van de wereld waaraan een internationaal gezelschap van historici heeft meegewerkt.

Gerber markeert met zijn boek *Authors of Their Lives* deze nieuwe richting, die de aandacht vestigt op de waarde van de brief als object. Tot nu toe werden immigrantenbrieven vooral gebruikt om de maatschappelijke ontwikkeling van de schrijvers te volgen. Gerber verplaatst de aandacht van de buitenkant van de immigratie-ervaring naar de binnenkant van de auteurs, naar de psychische ontwikkeling van landverhuizers en vooral de vorming van hun identiteit. Na zes theoretische essays beschrijft de auteur de psychologische ontwikkeling van immigranten in vier casestudies. Zijn historiografische overzicht van het gebruik van immigrantenbrieven beschrijft de geboorte van de belangstelling voor deze bron aan het begin van de twintigste eeuw als middel om de gewone man en vrouw een stem te geven. In de afgelopen eeuw is het redactieproces van gepubliceerde brievencollecties steeds zorgvuldiger geworden. De integriteit van de brief is nu beter gewaarborgd, waardoor delen die vroeger als plichtplegingen en formules overgeslagen werden, nu juist betekenis krijgen. Het unieke van de ervaring van de immigranten en hun persoonlijkheid komt zo in het centrum te staan. Het gevolg hiervan is een correctie van de eenzijdige belangstelling voor sociaaleconomische motieven voor emigratie, voor etnische identiteit (die niet de belangrijkste factor in de beleving van de identiteit is) en voor gemakkelijke generalisaties over assimilatie. Hoewel Gerber als voortrekker van deze onderzoeksrichting veel concepten ontleent aan de sociale wetenschappen stuurt hij het onderzoek weg van algemene patronen en naar individuele ervaringen. Daarbij ontstaat het gevaar van onevenredig veel aandacht voor ontwikkelde mensen die vaardig met de pen zijn. Omdat de eigen identiteit vooral beleefd wordt in relatie tot anderen, zijn brieven bij uitstek geschikt om het bewustwordingsproces van de kwetsbaarheid van die relaties te onderzoeken. Het zijn instrumenten om de gevormde identiteit vast te houden. Gerbers kernbegrip is *negotiation*, het proces van overleg en onderhandelingen dat een voorwaarde is voor een duurzame briefwisseling. Dat overleg vindt gedeeltelijk plaats in de schrijver (veel vaker mannen dan vrouwen; vrouwen hadden minder opleiding) en met de ontvanger. Brieven schrijvers moesten leren wat de ontvangers wilden weten, wat ze konden begrijpen, welke toon ze moesten aanslaan, hoe vaak en hoe lang ze moesten schrijven. Ze waren tegelijkertijd ook lezer van de behoeften van de andere partij. Het doel van het schrijven van brieven was het behoud van contacten met het verleden. Onderdrukking van conflicten was nodig om de continuïteit van de briefwisseling niet in gevaar

te brengen. Gerber sluit zich hierin aan bij de psychologen die het belang van het levensverhaal onderstrepen. Hij inventariseert vervolgens over welke technische vaardigheden de schrijvers moesten beschikken en hoe de technische ontwikkeling van de postbezorging de correspondentiestroom opstuwde. In de briefwisselingen wordt veel ruimte besteed aan het regelen van de briefwisseling naast de emotionele reacties op ingrijpende gebeurtenissen en verslagen uit het dagelijkse leven.

Al deze elementen waren erop gericht het netwerk in stand te houden als steun voor de eigen identiteit en het doortrekken van het levensverhaal. Als dit de belangrijkste functie was voor de schrijvers, is het des te opvallender dat er naar verhouding zo weinig brieven bewaard gebleven zijn uit de Oude Wereld. Dat kan te maken hebben met de hoge mobiliteit van de immigranten en de onverschilligheid van latere generaties, maar dit gegeven peuzelt toch wat af van de psychologische waarde van de brieven. Zonder de antwoordbrieven (die zeldzaam zijn) moeten er veel aanvullende feiten oningevuld blijven. Misschien is een betere verklaring dat de brieven uit Amerika vaak veel boeiender waren dan die van de thuisblijvers. Per definitie zijn immigrantenbrieven geen brieven uit het oude vaderland. Het zou heel goed kunnen dat de culturele waarde van een brief uit Amerika door Gerber wordt onderschat. Vergelijking met correspondentie naar koloniën zou die culturele waarde van een brief nader kunnen bepalen. Dan zou duidelijk worden of brieven uit bijvoorbeeld Nederlands-Indië even vaak bewaard werden als brieven uit Amerika en of het aantal verzonden en ontvangen brieven die bewaard werden elkaar in evenwicht houdt. Dit boek levert een belangrijke bijdrage aan het begrijpen van de context waarin immigrantenbrieven ontstonden en het stimuleert om oudere gepubliceerde collecties te herlezen omdat delen die eerder saai leken, nu betekenis krijgen in het licht van de persoonlijkheidsvorming. Het boek had nog aan belang kunnen winnen door een model te bieden om immigrantenbrieven te benaderen. Nu zit dat nog verborgen in een uitvoerig betoog, dat is doorspekt met citaten uit de 71 collecties die de auteur voor zijn onderzoek heeft benut.

Twee zaken krijgen mijns inziens te weinig aandacht in het boek, namelijk de periodisering binnen de negentiende eeuw zelf (met volgens mij een duidelijk scharnierpunt rond 1875 als de communicatie door stoomvaart, postverdragen en telegraaf zekerder en goedkoper wordt) en de vergelijking met immigranten uit andere landen. Hoewel Gerber gelijk heeft dat het leven van een individu niet direct begrijpelijk wordt als we veel over zijn of haar groep weten, had aanvullend kwantitatief onderzoek het onderzoek kunnen ondersteunen, vooral wat betreft de technische kanten van het postverkeer. De algemene uitspraak dat negentiende-eeuwse immigranten al in hun communicatie transnationaal functioneerden, verschilt wellicht per nationaliteit. De vier Britse immigranten die Gerber in de casestudies beschrijft, zijn eerder uniek dan representatief voor de andere briefschrijvers. Ze leefden in de eerste helft van de negentiende eeuw en voor hen was taal minder een obstakel in het onderhouden van hun relaties.

De bundel *Letters across Borders* voorziet in de behoefte aan een bredere internationale horizon voor de interpretatie van immigrantenbrieven. De veertien essays zijn onderverdeeld in vijf delen, over kansen en beperkingen van brieven, de praktijk van het brieven schrijven, censuur, publicatie van brieven, nationale identiteit en verhouding met de staat. Ze bestrijken naast talrijke Amerikaanse collecties ook Mexicaanse, Australische, Ierse, Duitse, Litouwse, Welse, Poolse, Oekraïense en Russische brieven. Ze zijn niet alleen geografisch gespreid, maar ook wat betreft generaties, tijds-

periodes, klasse en sekse. De essays onderwerpen de brieven aan stijlonderzoek, bekijken de ontvangst, genderverdeling en retorische strategieën. De auteurs komen voort uit recente taalkundige en transnationale onderzoeksscholen. Zo vormen deze essays modellen voor belangrijke deelvragen in het onderzoek in en naar briefwisselingen. Mijn enige kritiekpunt is dat de diverse essays de historiografie van het brievenonderzoek, vooral Ericksons *Invisible Immigrants* en Thomas en Znaniecki's *Polish Peasants in Europe and America* beschrijven, terwijl die in de inleiding al besproken zijn.

Eén van de deelvragen van dit onderzoeksveld is die naar de representativiteit van bewaarde brieven. Het Duits-Amerikaanse onderzoeksduo Wolfgang Helbich en Walter Kamphoefner presenteert in hun bijdrage een belangrijk hulpmiddel om het relatieve belang van de immigrantenbrieven te bepalen via de koppeling van de auteurs aan de opbouw van de bevolking. Dan blijkt uit ettelijke voorbeelden dat blanke mannen sterk oververtegenwoordigd zijn. Zij dringen er op aan om niet alleen de brieven goed te bewaren, maar ook om zoveel mogelijk profielen te maken van de schenkers. Daar ligt volgens hen de sleutel voor het begrijpen waarom brieven bewaard worden. Hun conclusie is dat hoger opgeleiden de beste toeleveranciers waren, zeker als de brieven door welvarende of geslaagde immigranten geschreven waren. Dit onderzoek in een collectie van zeventuizend brieven bevestigt, met enkele kanttekeningen, de bruikbaarheid van brieven als spiegel van een grotere groep.

Aanwijzingen voor het belang van de culturele waarde van brieven vormen het buitenproportionele aandeel van brieven uit de periode van de Goudkoorts (rond 1848) en de verwaarlozing van het bewaren van (minder interessant geachte) brieven uit de twintigste eeuw. Vergelijking tussen Britse en Duitse emigranten in Australië toont unieke kenmerken aan. De eerste groep verwachtte toch in een soort moederland aan te komen, de tweede stond veel opener tegenover de nieuwe omgeving. Deze bundel toont aan dat brieven ook andere doelen hadden dan het in stand houden van familierelaties. Brieven aan buitenlandse autoriteiten hadden tot doel toestemming voor toelating te verwerven of te garanderen. Andere briefschrijvers zochten huwelijkspartners of maakten zakelijke afspraken. Hier lopen we tegen een nog onopgelost classificatieprobleem aan. Hoewel er gedetailleerde statistieken over nationale postuitwisseling bestaan, is het lastig vast te stellen welk aandeel de privé-correspondentie in deze stroom had en wat zakelijk van aard was. Aangezien plaatselijke postarchieven meestal vernietigd zijn, is niet duidelijk hoe migratie en correspondentievolume precies samenhangen.

Eén van de basisvragen is, hoe het mogelijk was dat er een soort model ontstond voor een 'goede' immigratiebrief. Onder Ierse immigranten circuleerden particuliere brieven in een brede kring zodat er door de praktijk een modelbrief gevormd kon worden. Andere groepen, zoals de Litouwers, volgden juist boeken met schrijfforbeelden. Een tussenvorm waren de brieven die in kranten gepubliceerd werden. In de zoektocht naar authentieke geluiden van gewone mensen werden deze brieven door historici als onbetrouwbaar afgewezen, maar hun waarde wordt hersteld als onderdeel van een immigratiecultuur waaraan landverhuizers en redacteurs bijdroegen.

De vraag dringt zich op welke veranderingen elektronische post zal brengen. Historica Suzanne Sinke geeft daarop een verrassend antwoord. In haar onderzoek naar huwelijksarrangementen die per post zijn gemaakt in de afgelopen vier eeuwen toont ze aan dat het doel en de opstelling belangrijker waren dan het medium, brief, krant of website. Maar dat zal bij andere doelen kunnen verschillen als frequentie en gemak

belangrijker zijn om aan het gestelde doel te beantwoorden. Die digitale bronnen lopen nog meer het risico van vernietiging dan papieren bronnen.

De slotsom van dit overzicht is dat beide boeken elkaar goed aanvullen en samen een veelbelovend nieuw perspectief openen voor het onderzoek naar (immigranten)brieven door zinvolle onderzoeksvragen te stellen en (deels) te beantwoorden. Onderzoek naar internationale vergelijkingen, de interactie tussen publiek en particulier gebruik van brieven, de culturele waarde van de brief en de periodisering van de functieverhuizing in correspondentie kan nu met vrucht ondernomen worden.

Hans Krabbendam

Roosevelt Study Center, Middelburg

Cor Trompetter, *Leven aan de rand van de Republiek. Stad en gericht Almelo 1580-1700* (Amsterdam: Bert Bakker, 2006) 471 p. ISBN 9035128389

Cultuurgeschiedenissen waarin het leven op het platteland in de vroegmoderne tijd wordt beschreven, zijn in Nederland dun gezaaid. De inmiddels klassiek geworden studie van A.Th. van Deursen over het Hollandse dorp Graft uit 1994, heeft maar weinig navolging gekregen. Voor Oost-Nederland is daar echter verandering in gekomen met het verschijnen van het boek van historicus Cor Trompetter, getiteld: *Leven aan de rand van de Republiek*. In deze studie, verschenen in het kader van het nwo-project 'Cultuurgeschiedenis van de Republiek in de zeventiende eeuw', beschrijft Trompetter het dagelijks leven in het stadje Almelo en het omliggende platteland in de periode 1580-1700.

Almelo kende in de zeventiende eeuw een turbulente geschiedenis. De historie van deze plaats, waarin rond het jaar 1600 ruim 860 mensen woonden, kan niet los worden gezien van de Tachtigjarige Oorlog. Twente viel afwisselend onder Spaans en Staats gezag. Daardoor hadden de inwoners van Almelo niet alleen zwaar te lijden van plunderingen, brandstichtingen en afpersingen; het was tevens bepalend voor de godsdienstige verhoudingen in het gebied. De hervorming slaagde slechts gedeeltelijk waardoor er, naast de gereformeerden, een groot aantal katholieken te vinden was. Daarnaast wist zich nog een kleine groep doopsgezinden een plaats in de Almelse samenleving te verwerven. De bevolking van Almelo was voornamelijk werkzaam op het platteland of vond zijn bestaansmiddelen in de hout- en graanhandel. Door de gunstige ligging aan het water wist de plaats zich te ontwikkelen tot het economisch centrum van Noord-Twente, waar na 1675 vooral de linnennijverheid steeds belangrijker werd.

Bestuurlijk gezien nam Almelo in het gewest Overijssel een bijzondere plaats in. De stad lag midden in een zogenaamd gericht, eveneens Almelo geheten. Samen met het schoutambt Vriezeveen vormden stad en gericht een heerlijkheid, waarvan er in Overijssel slechts drie te vinden waren. Het grootste gedeelte van de zeventiende eeuw stond de heerlijkheid Almelo onder het gezag van een heer uit de familie Van Rechteren. De bemoeienis van de verschillende heren met de kerk en de samenleving was groot. Zij hechtten zeer sterk aan hun heerlijke rechten en kwamen daardoor steeds vaker in conflict met een groot deel van de bevolking. Het bleek een ongelijke strijd. De Staten van Overijssel kozen op cruciale momenten partij voor de heer van Almelo waardoor de zelfbewuste burgers uiteindelijk het gevecht om de politieke zeggenschap in hun stad verloren.